

essaig.cat

es saig

PREMSA
CORONA

núm. 500

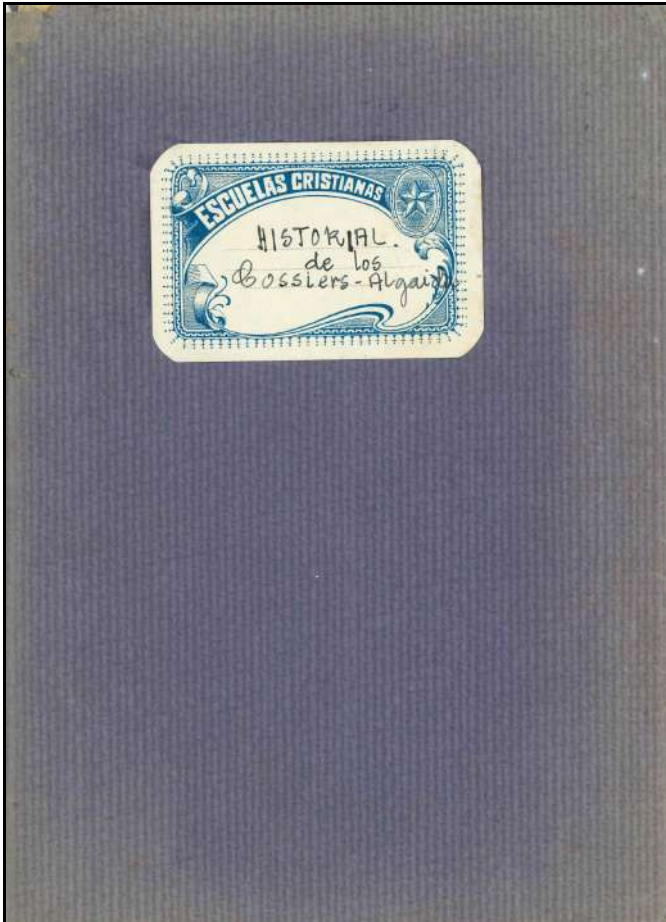
juliol 2023

MONOGRÀFIC

ELS COSSIERS FORA DE LA FESTA El cas de Cal Dimoni

es saig monogràfic 500

Portada del quadern atribuït al vicari Baltasar Morey

Publicam aquest monogràfic amb motiu de l'arribada al número 500 de la revista *es saig* i de la celebració dels 50è aniversari de la recuperació dels cossiers després de la seva privatització.

Aquest treball fou presentat a les Jornades d'Estudis Locals del municipi d'Algaida celebrades els dies 22 i 23 d'octubre de 2021 a l'auditori del casal Pere Capellà d'Algaida. La Delegació d'Algaida de l'Obra Cultural Balear vol manifestar, primer, el seu agraïment als autors per la seva generositat en deixar-nos publicar una aportació molt valuosa per al coneixement de la història dels nostres cossiers. I també a l'Ajuntament d'Algaida per les facilitats donades per a la present publicació, i feim una especial menció de **Margalida Garcies Simón**, fins ara regidora de Cultura, i de **Bartomeu Sales Mascaró**, tècnic de Cultura i bibliotecari.

**Junta Directiva de la Delegació d'Algaida
de l'Obra Cultural Balear**

Juliol de 2023

Monogràfic de la revista *es saig*

Juliol de 2023 - DL: PM. 495/80

© de l'edició: Obra Cultural Balear d'Algaida

© del text: els autors

Coordinació: Miquel Serra Roig i Gabriel Sales Mascaró

Correcció lingüística: Víctor Mulet Mas

Impressió: Clip disseny, Algaida

Les imatges que acompanyen el text són reproduccions de les fotografies adquirides amb el quadern:

- 8 fotografies de 18x12 cm, que duen al revers la inscripció: FOTO BALEAR. Enrique Hausmann. Via José Antonio, n. 9. Teléfono 1566. PALMA DE MALLORCA.
- 2 postals de 13,8x8,7 cm, que duen al revers la inscripció: FOTO J. BALAGUER. Laberinto,18. ALGAIDA.
- 4 postals de 14x8,9 cm, que al revers duen: ES COSSIERS ALGAIDA. Colección Martorell.
- 1 postal de 14x7,5 cm que al revers duu la inscripció: TARJETA POSTAL.

Els cossiers fora de la festa. El cas de Cal Dimoni

Gabriel Mayol Arbona (gmayolarbona@gmail.com)

Joan Socies Fiol (jsociesfiol@gmail.com)

Introducció

La present comunicació vol servir per posar llum als inicis del que hem anomenat la *privatització* que patiren els cossiers d'Algaida. Un procés que no fou exclusiu dels balls algaidins però si que, aquí, va viure un procés més radical. Les dues agrupacions que sobrepassaren la Guerra Civil, Algaida i Montuïri, varen aprofundir en la folklorització que va dur l'inici del turisme als anys cinquanta. És per això que l'aparició d'un quadern manuscrit on s'explica, amb detall, la posada en marxa dels balls dels cossiers d'Algaida dins un àmbit privat, el que a la llarga seria Cal Dimoni, ens serveix de fil conductor per explicar aquest procés.

Un fet que ens mostra com aquella societat mallorquina segurament no entenia l'envit que suposava el turisme com ho feim avui o, fins i tot, com ho feren els algaidins als anys setanta després de la desaparició dels mateixos cossiers. És a dir, l'ús de la dansa com a recurs turístic podria ser vist com un fet natural, o fins i tot positiu, en un determinat moment. En canvi, anys posteriors, aquest mateix fet va ser considerat poc menys que un sacrilegi.

En la present comunicació no podem, ni volem, defugir dels coneixements que en tenim de l'agrupació montuïrera al llarg del segle XX, per això, no dubtarem en comparar i explicar l'evolució d'ambdues formacions.

es saig monogràfic 500

Folklorització i turistització de la cultura popular mallorquina

La transformació que suposà l'arribada de la Modernitat (entesa com els canvis econòmics, socials, polítics i culturals associats a la industrialització) per la cultura tradicional de Mallorca, i per la dansa dels cossiers en particular, cal abordar-la des de dos plànols: la visió externa i la visió interna.

Totes dues s'influencien i es retroalimenten fins al punt que han marcat bona part de la mirada que tenim actualment de les pervivències que han arribat de l'Antic Règim.

En un àmbit intern, l'extensió de la ideologia liberal, una tímida laïcització i els canvis en les modes i els gustos de l'oci al final del segle XIX feren entrar en crisi el model de festa heretat de l'època medieval i amb una organització dominada per les obreries o alguna institució similar.¹

Aquesta *sensació de pèrdua* és el motor que alimenta el discurs folklòric. Seguint l'obra d'Andreu Ramis Puig-gros, a les Illes Balears (com a la resta dels Països Catalans) l'interès per la cultura tradicional se centrà en l'ésser humà particular, tribal i ètnic (enfront al discurs antropològic que cerca el caràcter més general de l'ésser humà).

Tot i que aquesta mentalitat s'ha de restringir a les elits intel·lectuals, la nostra hipòtesi és que la dansa dels cossiers encaixa perfectament en el concepte de *romanalla* que fascina el discurs folklòric.²

D'una manera atenuada i simplificada, però viva en el bessó essencial, aquest discurs tacà més enllà dels cenacles d'acadèmics i estudiosos per arribar a grups amb alguna capacitat d'influència en la Mallorca del tombant dels segles XIX i XX.

La visió dels cossiers com un fòssil del passat implicà que, més enllà de la seva tradicional funció de solemnitzar les festes patronals, passessin també a ser un element per donar més volada a una sèrie de celebracions i actes totalment inserits dins la modernitat.

Aquest procés de folklorització, és a dir de pèrdua dels referents que havien mantengut la dansa lligada a un determinat model de festa, és comú als diferents rotles de cossiers.

Per exemple, els cossiers d'Alaró dansant per la inauguració de l'arribada de l'electricitat a la vila (1901), a les Fires i Festes de Palma (1903), pel III Centenari de la Mare de Déu del Castell (1922) o les festes privades de l'escriptor Joan Rosselló de Son Fortesa (un dels darrers mantenidors de la dansa abans de morir el 1935).

En el cas dels cossiers de Montuïri participaren a la Setmana Sportiva de l'Orfeó Mallorquí (1903), la processó de la Beata a Santa Margalida (1929), les festes d'Alaró durant els anys trenta o la visita de l'anomenat comte Rossi a Montuïri durant la Guerra Civil (setembre de 1936).

Pel que fa als cossiers d'Algaida, sabem que també anaren a les Fires i Festes de Palma (1903) i a les celebracions de la Santíssima Trinitat de Sant Jordi (1910).

En darrer lloc, els cossiers de Manacor participaren al cinquantè aniversari del dogma de la Immaculada Concepció (1904), en l'homenatge al rector Rubí (1923) o les festes de l'Ascensió de Fartàritx (1926 i 1931).

El zenit d'aquesta escalada fou, sens dubte, la Festa de la Conquesta de 1929, coincidint amb els set-cents anys de l'entrada del rei Jaume I a Madina Mayurqa. Hi varen participar els cossiers

1 El 5 de juny de 1874 el plenari de l'Ajuntament d'Algaida va aprovar assumir l'organització de les festes de Sant Jaume a causa d'haver desaparegut l'obreria l'any anterior. *Es Saig* (Algaida), agost de 1986, p. 7.

2 RAMIS, 2002, 5-10.

d'Alaró, Manacor i Montuïri. També era previst que ho fessin els d'Algaida però la mort sobtada del rector de la parròquia va fer que no acudissin a les celebracions de Ciutat.³

Un procés semblant, encara que no estudiat, es degué donar amb les agrupacions de ball de bot, les anomenades *rondalles*. Unes agrupacions ben vigents les dècades dels anys vint i trenta del segle XX.⁴

Un procés paral·lel i molt lligat a l'anterior és la formació d'una imatge determinada per part dels viatgers estrangers que visiten Mallorca que serà el germen de la posterior imatge que l'illa vendrà als primers turistes.

S'ha d'entendre els primers viatgers del segle XIX com una escapada ibèrica i mediterrània del Gran Tour.⁵ Cercaven un Orient proper i a menys distància de les principals capitals europees d'altres destins més exòtics però també llunyans i perillosos d'Àfrica i Àsia.

En general, aquests primers visitants es trobaven imbuïts d'un esperit romàntic que els duia a veure les Illes Balears com unes illes oblidades de la modernitat europea.

3 SOCIES i MAYOL, 2017, 230-236 ; MAS MIRALLES i MATEU SOCIAS, 2001, 75.

4 TOMÀS, 2021, 135.

5 Grand Tour va ser el nom donat a un viatge de diversió i instrucció per Europa, que realitzaven principalment els joves de classe mitjana alta. El costum es va imposar des del 1600 fins a l'inici dels desplaçaments de masses durant la dècada de 1840 amb els ferrocarrils, i el viatge solia anar associat a un itinerari predeterminat.

es saig monogràfic 500

Els principals objectius dels viatgers a l'hora de trepitjar terra mallorquina eren trobar un passat medieval, uns paisatges de somni i vestigis àrabs. En resum, pintoresquisme romàntic i exaltació d'allò diferent.⁶

D'aquesta mirada d'orientalisme, trobam exemples com les referències a l'aspecte àrab que fa Gastón Vuillier⁷ o la menció que fa George Sand quan compara el paisatge de Mallorca amb Àfrica i Orient.⁸

Els dos processos convergeixen cap al 1900 quan des de Mallorca es promou la idea de convertir els viatgers en un vertadera indústria que comporti beneficis econòmics a una escala important.⁹

La hipòtesi que proposam en aquesta comunicació és que els primers promotors del turisme a Mallorca, la immensa majoria agrupats en la fundació del Foment del Turisme el 1905, assumiren la imatge d'orientalisme, pintoresquisme i primitivisme dels viatgers per presentar l'illa com un destí turístic. Aquesta idea hauria començat a començament del segle XX i hauria mantingut vigència fins la dècada de 1960, amb l'episodi destacat de la turistització dels cossiers d'Algaida.

La convergència que hem plantejat es pot exemplificar en dues manifestacions.

La primera és la voluntat del periodista i fundador del Foment del Turisme Joan Baptista Ensenyat que a la seva *Guide-album du touriste aux îles Baléares* (1900) quan fa referència a les cases àrabs de Mallorca. Una expressió que serà copiada en diverses publicacions del Foment del Turisme.¹⁰

La segona és que les Fires i Festes o la Setmana Sportiva que s'organitzaven a Palma i a les quals, com hem vist, participaren els cossiers d'Alaró, d'Algaida i de Montuïri eren destinades en bona part a atreure visitants.¹¹

La privatització dels cossiers de Montuïri i d'Algaida

Arribats en aquest punt, és necessari contextualitzar que tan sols els cossiers de Montuïri i Algaida varen sobreviure l'equador del segle XX amb una certa vitalitat. Ambdós rotles adoptaren estratègies diferents per a sobreviure en un context especialment desfavorable per a la cultura popular d'arrel tradicional.

Tot i que la comunicació és dedicada als cossiers d'Algaida, farem una primera referència als cossiers de Montuïri pel paral·lelisme d'època, per la proximitat geogràfica i per plasmar les coincidències i diferències entre els dos rotles de dansaires.

6 ALZAGA, 2007, 163-193; SEGUÍ, 2011, 44-57.

7 PLANAS, 2020, 111-126.

8 SAND, 1997, 39

9 CIRER, 2004 citat per VIVES, 2005, 114.

10 PLANAS, 2020, 111-126.

11 El Foment del Turisme no tindrà un implicació en aquests dos esdeveniments fins al 1906 però entenem que les edicions anteriors devien compartir el mateix esperit de l'època. VIVES, 2005, 74.

A partir dels anys vint, es pot parlar clarament d'una patrimonialització dels cossiers de Montuïri en la figura del flabioler Joan Grimalt Pocoví «Niu» (1907-1988). Durant els anys centrals del segle passat era ell qui feia i desfeia a l'agrupació montuïrera, tant en dansadors, modificació de les coreografies i música com en les sortides fora de les festes de Sant Bartomeu.

La patrimonialització individual es deu a causes que hem comentat, com la desaparició de les obrerries o el moment baix que vivia la cultura popular d'arrel tradicional a causa del procés de modernització, però també d'altres com la desatenció de les autoritats republicanes als cossiers per considerar-los una manifestació lligada a l'Església catòlica.¹²

Tot plegat féu que a partir dels anys quaranta, cossiers de Montuïri i Joan «Niu» fossin tot u.

Per només esmentar les sortides més destacades dels cossiers de Montuïri en aquest període, el 1952 participaren a les festes de la Mercè de Barcelona, el 1956 un grup de dones cossiers encapçalades pel flabioler «Niu» guanyaren a Madrid el primer premi d'un festival de Coros y Danzas organitzat per la Secció Femenina i el 1961 un grup mixt de dansadors tornà a participar a una exhibició de les mateixes característiques.¹³

Cal fer esment al paper que jugà la Secció Femenina de la Falange i els Coros y Danzas a l'hora de recollir i conservar les manifestacions folklòriques, però, a la vegada, també hi influïren alterant-les o distorsionant-les. Sovint per coreografiar-les sota un determinat gust.¹⁴ Ben segur que aquesta manera de fer també influí més enllà de la Secció Femenina.

¹² SOCIES i MAYOL, 2007, 234-238.

¹³ RAMIS i SOCIES, 2016, 111-127.

¹⁴ SANTANA, 2020, 28.

es saig monogràfic 500

El context turístic de començament dels anys cinquanta ve representant pel famós cartell *Honeymoon in Majorca* que pretenia atreure joves parelles de l'Estat espanyol a passar el viatge de noces a Mallorca. Cal recordar que en aquell moment l'autarquia era encara el règim econòmic que defensava la dictadura franquista.

També cal fer referència als esforços d'una personalitat com la d'Antoni Mulet Gomila i el seu paper dins Foment del Turisme per conjuminar l'atracció de visitants i la cultura popular.

Mulet és autor del llibret de *Bailes antiguos de Mallorca* (1955) on fa una descripció, entre d'altres, de la dansa dels cossiers.

Igualment, sabem que com a directiu de Foment del Turisme promocionà tornar a ballar vestits de pagès i, davant les dificultats per trobar colles de xeremiers, organitzà un concurs de sonadors al Teatre Líric de Palma el 1947.¹⁵

A això el seguiren els Festivals folklòrics internacionals celebrats als escenaris de la plaça de toros de Palma o al teatre Principal. Pel cas que ens ocupa, dir que els cossiers d'Algaida participaren d'algunes trobades d'aquestes i, assenyalar, el concurs al festival de 1952. D'aquella actuació en conservem les gravacions que en va fer Alan Lomax¹⁶ i també les cartes creuades entre aquest folklorista nord-americà i l'amo en Joan Llaneras Mudoy «Tiu», aleshores dama dels cossiers d'Algaida. En elles hi creiem veure com, tal vegada, l'amo en Joan va veure un incipient interès turístic dels estrangers per aquelles danses. De fet en una de les missives Lomax diu a l'algaidí que li farà arribar 350 pessetes pel permís de reproducció de les cançons dels cossiers a la ràdio anglesa BBC.¹⁷ Aquesta important quantitat econòmica per aquells temps de ben segur que va fer badar els ulls a l'amo en Joan.

A partir de 1956, els cossiers d'Algaida varen convertir-se en un recurs turístic de la mà de l'empresari, Guillem Vanrell, al Bar Amengual de la plaça Major. Uns anys després l'exhibició passà

¹⁵ VIVES, 2005, 225-226.

¹⁶ LOMAX, Alan. Lomax Digital Archive. <https://archive.culturalequity.org/taxonomy/term/8233> [Consulta: 22 desembre 2021]

¹⁷ LOMAX, Alan. Alan Lomax Collection, Manuscripts, Spain, -1953. to 1953, 1952. Manuscript/Mixed Material. <https://www.loc.gov/item/afc2004004.ms030485/> [Consulta: 22 desembre 2021]

es saig monogràfic 500

a ser al lloc conegut amb el temps, precisament per aquest fet, com Cal Dimoni. Just al costat de la carretera Palma-Manacor.

Aquest espectacle durà fins a finals de la dècada dels anys seixanta quan només romangué el dimoni com atractiu turístic fins que aquesta figura també acabà desapareixent.¹⁸

El quadern

Aquell interès estranger, turístic, pels cossiers algaidins i la possibilitat d'un empresari local de fer negoci i tirar endavant un projecte que captivàs aquells autocars carregats d'estrangers que passaven per la carretera del poble, camí de les coves de Manacor, va dur a la utilització turística de les danses ancestrals.

Així, la troballa d'un quadern manuscrit en una pàgina web de vell ens va portar a fer aquesta comunicació i a donar a conèixer aquest text que, com veureu, no fa altra cosa que explicar-nos els inicis de l'ús turístic, privat, dels cossiers al Bar Amengual (després al VAN-BAR o Cal Dimoni) de la plaça d'Algaida.

Com hem assenyalat, a través d'un lloc web, adquirirem un quadern amb el títol de *Historial de los Cossiers - Algaida*. Amb ell hi havia 15 fotografies adjuntes. Examinat el quadern vam veure que no duia cap tipus de signatura, no tenia autor així que demanarem al venedor sobre la seva procedència. Aquest explicà que l'havia adquirit al mercat de vell de Consell. El quadern i les fotos estaven acompanyades de dos documents signats. Un estudi de l'església de Maria de la Salut, signat per Miguel Estades i un de la parroquial de Lloseta amb la signatura de José Morey. Un tercer estudi corresponia a l'església d'Alcúdia i tampoc estava signat.

Pel seu contingut vàrem veure que qui ho havia escrit havia de ser una persona molt propera a l'empresari Guillem Vanrell, propietari del Bar Amengual. A l'exposar aquests fets en el debat posterior a la comunicació oral de les presents Jornades d'Estudis Locals se'ns plantejà la possibilitat que fos obra de Baltasar Morey,¹⁹ qui fou vicari de la parròquia d'Algaida entre 1952 i 1958. Amb aquestes dades i el fet que d'ençà de la seva mort hagin sortit altres troballes de manuscrits fets seus²⁰ ens duu a atribuir-li l'autoria d'aquest quadern.

La datació dels texts del manuscrit van entre el 14 de gener de 1956 i el 31 de març de 1957. I entre aquest poc més d'un any i dos mesos hi trobam un total de 15 entrades, cada una d'elles amb la data.

Entre aquestes dues dates no hi trobam tota la història dels cossiers algaidins com pretensiosament ens vol fer creure el títol del manuscrit.

Però si que hi ha una fita important i destacada dins la història més recent dels cossiers. I no és altre que tot el tragí inicial que va suposar la privatització dels cossiers per part de l'empresari

18 JANER, 2021, 2-3.

19 Baltasar Morey Carbonell (Palma, 1924-2013). Fou ordenat prevere al maig de 1952 en el Congrés Eucarístic de Barcelona. Començà l'exercici del ministeri a Algaida com Vicari, on fundà la publicació *Castellitx* (1958). Aquell mateix any 58 partí d'Algaida cap a Lloseta.
https://www.bisbatdemallorca.org/intranet/pagina/info_vertical_pers?presb=1121&back3 [Consulta: 22 desembre 2021]

20 *Diario de Mallorca*. <https://www.diariodemallorca.es/part-forana/2016/07/24/lista-terror-guerra-civil-3607674.html> [Consulta: 22 desembre 2021]

es saig monogràfic 500

Guillem Vanrell. El manuscrit s'inicia amb la inauguració de les danses dels cossiers al Bar Amengual.

L'estrena fou tot just dos dies abans de Sant Honorat, el dissabte 14 de gener de 1956. A més de citar-nos algunes de les autoritats que hi assistiren, també, i a mode d'inici del quadern, ens explica que aquest mateix any 1956 s'han iniciat els tràmits per l'aprovació oficial de l'agrupació de cossiers per part del Foment de Turisme.

La segona entrada manuscrita, datada pocs dies després, el 17 de gener, i assenyala com la junta de Foment de Turisme i els principals directors de les agències debaten sobre l'aprovació de l'agrupació. I un cop aprovat «el empresario Guillermo Vanrell, agradeció a los presentes».

Seguint amb l'anàlisi del quadern veim com després d'aquella estrena inicial els balls encara no comencen de cara al turisme, ja que no serà fins el 26 de maig del 1956 quan «El sr. empresario recibe del Fomento de Turismo el permiso para que pueda actuar la agrupación folklorica».

Enmig d'aquest període, entre la presentació i l'obtenció del permís, es fan uns estatuts. Una normativa que trobam recollida en el quadern i que consta de nou articles. Ens expliquen que estaran regits per un Consell format pel batle Joan Oliver, el rector Gabriel Adrover i l'empresari Guillem Vanrell. Aquests, com diu l'article 7 «tienen plenos poderes para abolir o agregar cualquier artículo». En l'article segon ens explica la finalitat de tot plegat, «Tienen por fin conservar y mejorar las danzas y recrear a la humanidad». Però també s'estipulen els guanys «Los artistas cobrarán un mínimo de 15 %, más el 20 % sobre el beneficio neto».

Però el document ens deixa reflectit com aquells inicis no foren fàcils. Per exemple, dia 2 de juny del 1956, vuit dies després d'obtenir el permís el quadern ens diu: «Los artistas esperaron hasta las 12 horas de la mañana y no vino nadie». Per tant, no es d'estranyar, com explicava Joan Mulet al monogràfic d'Es Saig²¹ sobre els cossiers que l'amo en Guillem «amb la Guzzi-65 vermella partia cap a Manacor i les coves per parlar amb els xofers i guies, intentant que s'aturassin a Algaida de tornada a Palma».

La setmana següent apareix: «Mismo cuadro que el sábado anterior. Por falta de propaganda». Per tant, serà el 16 de juny quan «se inaugura el escenario en presencia de 24 turistas».

Però ben aviat van entendre que allò no era vestir-se per ballar i esperar a que els turistes s'hi aturassin. Així, per evitar la manca de turistes a finals d'aquell mateix mes de juny trobam: «Traslado de la agrupación a Esporlas; de regreso dan sus exhibiciones en los hoteles: Palace, Victoria, Jaime I, Kursaal,...». Per tant ja són els cossiers que van cercar els turistes, a fer-los saber que a Algaida poden veure aquell espectacle.

Tanmateix, no tot era anar a cercar turistes, i és que aquella embranzida va durar poc, el 9 de juliol el document ens explica com «Quedan prohibidos los bailes de los Cossiers, por no tener permiso gubernativo». Un permís que no arribaria fins el 25 d'agost quan «se reanudan las exhibiciones con mayor éxito».

I, finalment, a l'octubre es tanca la temporada «felizmente».

Aquesta és la descripció que ens fa Baltasar Morey d'aquell primer any, de la posada en marxa de les danses de cossiers al Bar Amengual. Era la llavor del que posteriorment i amb major èxit seria Cal Dimoni.

21 *Es Saig*. Monogràfic. Núm. 211-212. Juliol-Agost 1998

Però què més ens aporta aquest manuscrit? Doncs hi apareixen fotografies, retalls de premsa, una carta mecanoscrita i un esborrany de l'acceptació dels cossiers a Foment de Turisme.²² Així mateix, cal assenyalar algunes referències als cossiers de Montuïri, en aquest cas a les dones cossier.

Sobre aquesta agrupació el que hi trobam són retalls de premsa. Concretament tres retalls referents a les dones cossier que aquell mateix any 1956 aconseguiren el primer premi de ball antic a Madrid. Una de les notícies de premsa, amb foto fa referència a un ball de les dones montuïreres en un hotel de Palma, Hotel Alcina.

La resta de retalls que completen el manuscrit, en total n'hi ha 11, ens parlen de la publicitat que es feia dels balls i de l'èxit d'aquests. Hi ha un escrit a una revista, fet en castellà i dos anuncis publicitaris en llengua francesa.

Però també en un d'ells, sense datar, ens dona notícia de la reforma de l'altar major de la parròquia.

Un altre dels fets a destacar és com en el temps que va transcórrer entre la inauguració i l'obtenció dels permisos els visitants de l'escenari del Bar Amengual foren centres escolars. Al manuscrit trobam documentades les visites dels nins de La Salle, de Palma i de l'escola Sagrat Cor de Son Espanyolet.

A l'inici de la segona temporada, abril 1957, escriuen una carta per publicar als diaris de Ciutat. Es tracta de la carta mecanoscrita. Està signada per Guillem Vanrell que recorda els horaris de les actuacions al bar; tots els dimecres de les 18 a les 20 hores.

²² És possible que Foment del Turisme editàs un cartell o fulletó promocional dels cossiers d'Algaida tal com apareix reproduït a VIVES, 2005.

es saig monogràfic 500

Així mateix, i com ja hem assenyalat, sabem de la participació dels cossiers en diferents festivals. Tenim les cartes entre l'amo en Joan «Tiu» i Alan Lomax després del Festival de 1952. Però en aquest quadern hi ha el cartell del festival celebrat al juliol de 1958 a la plaça de toros de Palma, on hi participen els cossiers d'Algaida al costat d'altres agrupacions.

Per tant, aquest quadern ens mostra l'inici del trànsit dels cossiers d'Algaida cap a la comercialització a establiments de restauració. Primer al VAN-BAR de la plaça Major i posteriorment a Cal Dimoni. D'aquesta manera es convertiren en un atractiu turístic que comportà una infantilització, primer, i una feminització, després, dels dansaires. La conseqüència final d'aquest procés va ser que la dansa deixà d'interpretar-se per les festes de Sant Jaume per només poder-se admirar a Cal Dimoni²³ fins a final de la dècada dels anys seixanta, d'on, finalment, també desaparegué.

Com a hipòtesi, el final de l'exhibició amb finalitats comercials i turístiques dels cossiers d'Algaida podria ser per mor dels canvis en els gustos dels turistes arribats en massa cercant sol i platja i que deixaven enrere la imatge de *Honeymoon in Majorca* que encara bevia, en gran part, del temps d'abans de la Guerra Civil.

Assenyalar també que les 15 fotografies adquirides amb el mateix lot corresponen a imatges que es van fer a l'època per donar a conèixer les danses, ja fos en format postal o per utilitzar amb finalitats propagandístiques. Totes les imatges són en blanc i negre i una d'elles és acolorida. Dues d'elles pertanyen al fotògraf algaidí, i alhora autor del mural que ambientava les danses al corral del Bar Amengual, Joan Balaguer. Quatre més, en format postal, són de la Col·lecció Martorell. Una cinquena, tot i estar retallada en la part inferior, on indica la procedència també sembla formar part de la mateixa col·lecció. I, finalment hi ha set fotografies que podem datar amb posterioritat a les anteriors, ja que hi apareix com a dama la filla de l'amo en Joan «Tiu», duen el nom de Foto Balear - Enrique Hausmann.

Finalment, dins el quadern hi figuren tres papers solts, reproduïts en l'apèndix, on s'hi veu un text escrit en brut, que és una carta de l'empresari Guillem Vanrell al Foment de Turisme, hi ha la data de 1958, quan ja feia més d'un any que no hi havia cap entrada anotada en el quadern. En un altre d'aquests papers (Document 1 de l'apèndix documental), hi ha el que sembla que serà el futur bar de Cal Dimoni. En cinc punts s'assenyala el camí a seguir: Comprar el solar; Començar les obres; Beneir-lo; Estrena i 'Boleros', guitarres i castanyetes.

Recuperació i conseqüències

A partir dels anys seixanta, i sobretot des del fracàs de les revolucions de 1968, aparegué un nou moviment a Europa anomenat *regionalisme*. Les minories nacionals dels estats reivindicaren la seva pròpia veu, sovint enllaçant amb moviments de reivindicació cultural que ja havien aparegut al segle XIX.

Aquest ressorgiment empeltà amb una cultura juvenil que abraçava temes com l'antimilitarisme o l'ecologisme.

²³ Als programes de festes de Sant Jaume de l'Arxiu Digital del Municipi d'Algaida s'hi veu com al 1963 no surt cap referència als balls de cossiers durant les festes i, curiosament, al programa del 1964 hi surt un anunci del «Van-bar y sus Cosiers».

La convergència de les dues tendències comportà una nostàlgia pel passat rural que es convertí en una crítica cap a l'Europa industrial que començava a albirar el post-industrialisme²⁴.

La Mallorca dels anys seixanta no va ser aliena a aquest procés. Especialment, a causa de les grans transformacions econòmiques i socials derivades del turisme de masses. Una part de la societat, girà la ullada cap al passat preturístic per anar a cercar uns referents a l'hora de recuperar una identitat malmesa primer per la modernitat i després per la despersonalització que comportava l'arribada de gent de fora i la dictadura franquista²⁵.

A Algaida aquest passat preturístic tenia un nom, cossiers. D'aquell, ja llunyà 1956 on els cossiers d'Algaida comencen a dansar al corral del Bar Amengual ja havia plogut i, aquesta tempesta, havia comportat la desaparició de la dansa, en el poble i a Cal Dimoni²⁶. Després d'aquells inicis titubejants que ens ha explicat el quadernet la cosa va anar a millor. L'empenta turística va permetre a l'empresari algaidí, Guillem Vanrell, construir un nou edifici, al costat de la carretera de Palma a Manacor per a les danses dels cossiers. Aquelles exhibicions de ben segur que deixaven un bon calaix, car «els cossiers van fer Cal Dimoni. Sense cossiers no hi hauria restaurant»²⁷, assegura

24 LEERSEN, 2019, 392-394.

25 RAMIS, 2017, 78-80.

26 En els programes festes dels anys 1965, 1967, 1968, 1969 i 1970 no hi ha cap referència als cossiers. Al 1966 s'hi assenyala que ballaven l'Oferta. El primer programa, conservat a l'arxiu, on hi tornen aparèixer els cossiers és al 1974, tot i que sabem que foren recuperats al 1973.

27 Entrevista oral a les dones cossier de Cal Dimoni; Catalina Juan Pol, Maria Juan Pol, Catalina Trobat Oliver i a la germana major de les dues primeres, Apol·lònia Juan Pol.

es saig monogràfic 500

una de les al·lotes que a finals dels anys seixanta acabaren ballant els cossiers, substituint els joves (infantilització) que alhora havien agafat el relleu dels que iniciaren els balls al local de la plaça.

Com deim, la recuperació de la identitat a Algaida havia de passar sí o sí per recuperar els cossiers. Un balls que, aquells primers anys setanta, ja eren sols exclusius de Montuïri. Així, un grup de joves algaidins, entorn i sota l'aixopluc de la delegació de l'Obra Cultural Balear i, amb l'ajuda de l'antiga dama, l'amo en Joan «Tiu», al juliol de 1973, tornaren a treure a rotlle allò que el turisme i l'afany empresarial havien espanyat.²⁸

A partir de llavors altres pobles van veure com ells també podien recuperar part d'aquella identitat que els lligava al passat i, ja als primers anys de la dècada dels vuitanta Manacor, Pollença o Palma o bé recuperaren o bé crearen noves colles.

Però l'impacte de la turistització dels cossiers d'Algaida i la culpabilització que se n'ha fet d'aquest procés per explicar la desaparició alguns anys de la dansa algaidina fou també important al poble de veïnat: Montuïri.

L'allargada ombra d'aquests fets ens ha duit a parlar de *la síndrome de Cal Dimoni* per explicar el reglament dels cossiers de Montuïri que aprovà l'Ajuntament d'aquest municipi el 23 de juliol de 1985 a instància del llavors regidor de Cultura Pere Sampol Mas.

El reproduïm a continuació:

1- Els Cossiers de Montuïri són patrimoni del poble de Montuïri, per tant, correspon a l'Ajuntament, com a representant legítim d'aquell, la seva protecció i conservació.

2- Les dates tradicionals que els Cossiers ballen són: dia 15 d'agost, dia de la Mare de Déu i els dies 23 i 24 d'agost, vigília i dia de Sant Bartomeu respectivament. Per norma es denegarà qualsevol altra sol·licitud de ballar, dins o fora de Montuïri.

3- Si una de les dues parts responsables, Ajuntament o Cossiers, a petició pròpia o d'una entitat o particular, planteja l'oportunitat que els Cossiers ballin, sols s'hi accedirà si hi ha unanimitat per les parts anomenades. És a dir, que tant l'Ajuntament a través dels seus òrgans de govern, com els Cossiers per majoria podran vetar la proposta.

4- Per tal de dignificar encara més els Cossiers, els balladors no tendran una remuneració econòmica en concepte de sou. Així mateix, l'Ajuntament compensarà el temps dedicat pels balladors amb una assignació que s'ingressarà per les festes de Sant Bartomeu a un compte bancari a nom de «Cossiers de Montuïri». Els Cossiers destinaran aquesta quantitat a viatges, trobades de companyonia o, en general, a qualsevol activitat que contribueixi a enriquir la seva cultura.²⁹

Com veim, la normativa aprovada intenta prevenir tot allò que, en opinió dels redactors, havia esdevingut a Algaida i, per tant, havia propiciat la seva decadència. És a dir, la protecció de la dansa per part de l'Ajuntament, fixar els dies de les úniques sortides permeses a l'entorn de les festes, evitar les eixides de la dansa fora poble i dissuadir de qualsevol interès crematístic la manifestació de cultura popular d'arrel tradicional.

²⁸ Cal assenyalar que la recuperació dels cossiers algaidins, probablement, i sense voler-ho, va ser clau, pel manteniment de l'agrupació de Montuïri que ja patia un procés d'infantilització.

²⁹ *Bona Pau*, núm. 391, setembre 1985, 5.

Conclusions

Aquesta comunicació aporta l'acta de naixement de la comercialització, a través de la privatització consentida per part de l'Ajuntament i de la Parròquia, dels cossiers d'Algaida.

Es tracta d'un procés molt avançat de folklorització (els cossiers fora de la festa) i de turistització (els cossiers com pervivència arcaica que serveix de recurs turístic per un determinat relat).

El context d'aquesta dansa, i de la cultura popular d'arrel tradicional en general, a l'entorn de 1950 era de franca decadència. Dels rotles de cossiers, només sobreviuen Montuiri i Algaida dins un procés avançat de privatització amb matisos propis en cada cas.

La troballa d'aquest quadern manuscrit amb notes, fotografies i retalls de premsa ens permet certificar el moment inicial de la comercialització dels cossiers d'Algaida i veure com aquell procés considerat avui com un sacrilegi era, aleshores un punt d'obertura i que mirava cap al futur amb l'esperança de mostrar amb orgull aquell tresor en forma de dansa. I, per descomptat, treure'n un rendiment econòmic.

Cal destacar la concurrència entre l'empresari Guillem Vanrell (s'entreuveu com a principal artífex), del batle i del rector de la parròquia d'Algaida. L'exemple més clar és el poder de decisió que queda codificat en els estatuts o reglament que es posà en funcionament. Així mateix, tampoc podem passar per alt la figura del vicari i més que probable autor del manuscrit, Baltasar Morey. En els papers solts o en la carta mecanoscrita podem apreciar com Morey podia ser la mà esquerra de Vanrell. Morey posava en prosa el que Vanrell volia transmetre al Foment de Turisme, als mitjans de comunicació o als estrangers. Fou Baltasar Morey l'altaveu d'aquella moguda de Cal Dimoni?

També hem presentat el panorama turístic de la segona meitat dels anys cinquanta i el públic objectiu al qual anaven destinades les exhibicions de cossiers. En un primer moment grups

es saig monogràfic 500

d'escolars de centres religiosos i, posteriorment, turistes de la resta de l'Estat o estrangers que anaven cap a les coves de Manacor o que havien estat captats mitjançant danses als mateixos hotels. Entre els estrangers molt probablement hem de destacar els francesos, si ens hem de regir pels retalls de publicitat inserits en el quadern.

Un altre a punt a destacar són les dificultats amb què es trobaren els impulsors per posar en marxa la comercialització dels cossiers. Principalment, la manca de publicitat i de permís governatiu al començament de la iniciativa. Aquest fet, però, també ens dona una idea de la manera de funcionar d'aquell incipient turisme.

Avui, a la vista de la mirada del segle XXI, la comercialització a Cal Dimoni és un punt traumàtic en la història dels cossiers d'Algaida. Generalment, es considera que fou un episodi humiliant i que atacava la dignitat de la dansa i dels dansaires.

A dir ver, però, com veim en el quadern, comptava amb el vist-i-plau del poble d'Algaida representats pel batle i el rector. A més, com hem dit abans, en el pensament d'aquella gent pagesa dels anys cinquanta allò significava progrés i futur.

També caldria posar sobre la taula si la privatització de les dues úniques colles de cossiers que superaren la meitat del segle XX no va ser una estratègia, més involuntària que conscient, per sobreviure en un context advers per la cultura popular d'arrel tradicional.

Tal vegada els cossiers de Montuïri i Algaida sense aquest procés haurien viscut una situació similar als de Manacor, Alaró o Pollença.

es saig monogràfic 500

es saig monogràfic 500

Apèndix Documental

Transcripció del quadern: (S'ha respectat el text original)	El empresario Gmo. Vanrell, agradeció a los presentes. Se levantó la sesión brindando por la prosperidad.
- Coberta: Historial de los Cossiers - Algaida	[Dos retalls de premsa. Datats al 17-I-56 i 28-VI-56]
- Pàg. 1 Historial - Cossiers Algaida - 1956 A principios del año 1956 se empezaron los trámites para la aprobación oficial de los 'Cossiers' por dignísima Junta del Fomento del Turismo. 14-I-56 A las 5h de la tarde Gran exhibicion en el bar Amengual con numerosa asistencia. [Foto] Delegado - Fco. Soriano. Vice-Presid. - Alf. Barceló. Jefe de oficina - L. Sainz y Directores de Agencias.	- Pàg. 4 [Carta mecanoscrita. Enviada als diaris Correo de Mallorca i Baleares a l'abril de 1957]
- Pàg. 2 [Retall de premsa, sense datar ni anomenar la font, titulat Los Cossiers de Algaida]	- Pàg. 5 Concentración la Salle de Palma [Foto] 7-III-1956 El Colegio La Salle, clasificado en cabeza de todos los colegios de Mallorca, fue el primero en visitar la villa de Algaida para presenciar y aplaudir los populares Cossiers. El empresario Gmo. Vanrell, agradeció y obsequió al Colegio La Salle.
- Pàg. 3 17-I-1956 A las 9h de la noche, magna reunión de la Junta de Turismo y principales directores de agencias, con el fin de tratar sobre la agrupación folklórica de los Cossiers de Algaida. Después de mucho hablar y dar opiniones y mirar las ventajas e inconvenientes se aprobó oficialmente la agrupación folklórica de los Cossiers.	- Pàg. 6 [Retall de premsa (una revista?)] - Pàg. 7 2-IV-56 Los artistas firman - Código y estatutos - Cossiers Algaida. Dice

es saig monogràfic 500

1º Serán regidos por un Consejo formado por el alcalde: Sr. D Juan Oliver, el Ecónomo Sr. D. Gabriel Adrover Pbro. y el empresario Gmo. Vanrell.

2º Tienen por fin conservar y mejorar las danzas y acercar a la humanidad.

3º Los artistas cobrarán un mínimo de 15%, más el 20% sobre el beneficio neto.

4º Los fallos serán sancionados por el Consejo.

5º El Consejo se guarda el derecho de dar la baja a cualquier artista sin que tenga la obligación de dar los motivos.

6º El artista se compromete acudir a todas las convocatorias y demás días señalados, avisándoles un día de antelación.

7º El Consejo tiene plenos [passa a la pàgina 9] poderes para abolir o agregar cualquier artículo.

8º Los artistas que hayan prestado 15 años y más de servicio, tendrán una gratificación, al retirarse, que el Consejo asignará.

9º El artista para poder actuar está obligado a firmar el código.

- Pàg. 8

[Retall de diari amb el cartell/programa de 'Festivals de España. I Festival Internacional de Palma'. Sembla del juliol de 1958]

- Pàg. 9

[Text dels estatuts ja assenyalat]

26-V-56 El Sr. empresario recibe del Fomento de Turismo el permiso para que puedan actuar la agrupación folclórica.

2-VI-56 Los artistas esperaron hasta las 12h de la mañana y no vino nadie.

9-VI-56 Mismo cuadro que el sábado anterior. Por falta de propaganda.

16-VI-56 Se inaugura el [passa a la pàgina 11] escenario en presencia de 24 turistas. Las demás exhibiciones siguen con éxito.

[Dos retalls de premsa. Datats el 5-VII-56 i el 31-VIII-56]

- Pàg. 10

[Retall de premsa. Diario Baleares. Juliol 1958]

- Pàg. 11

[Inici text ja assenyalat]

22-VI-56 El Colegio del Sagrado Corazón (S. Español) visitan los Cossiers.

es saig monogràfic 500

- Pàg. 15

29-VI-56 Traslado de la agrupación a Esporla; de regreso dan sus exhibiciones en los hoteles: Palace, Victoria, Jaime I, Kursaal...

Octubre 1956 Se clausura la temporada felizmente.

9-VII-56 Quedan prohibidos los bailes de los Cossiers, por no tener permiso gubernativo.

31-III-57

Participan al concurso de Arte y Cultura en la Delegación de Sindicato.

[Dos retalls de premsa, un del 7-IX-56 i el segon del 9-IX-56 amb foto. En aquest darrer cas hem d'assenyalar que els Cossiers de la foto corresponen a l'agrupació femenina de dones Cossiers de Montuïri]

Mayo 1957. Abre de nuevo las puertas a los numerosos turistas.

- Pàg. 12

[Dos retalls de premsa. Un publicitari amb llengua francesa amb una foto dels balls al Bar Amengual. L'altre fa referència al premi de les dones Cossiers de Montuïri]

[En blanc]

Papers solts

- Pàg. 13

- Doc 1.

5-VIII-56 Invitados por la Diputación.

Compra del solar

Empiezan las obras

25-VIII-56 Conseguido el permiso gubernativo, se reanudan las exhibiciones con mayor éxito.

Bendición

Extremo

12-IX-56 El Rdo. Dn. Baltasar Piña Pbro. visita los Cossiers con el fin de hacer una reseña.

Boleros-guitarras y castañuelas

[Dos retalls de premsa. Un d'ells publicitari escrit en francès. L'altre datat al 8-XII-56 fa referència al premi obtingut a Madrid per les dones Cossiers de Montuïri. Assenyala que es publicà a Última Hora, Correo de Mallorca i Baleares]

- Doc 2.

Apen[nas] recib[i] la transf[?] "supo" q[ue] lleg[?] no me extr[añe] q[ue] hab[ia] más pegas. A luchar [?] vencer, mandaré celebrar varias misas por las [?] del Ro V. ?? y Vich.

Pid[o] mil perd[ones] por las molest[ias] y apr[ovecho] en el alm[a] lo much[o] q[ue] ha[?] h[?] procur[?] porq[ue] con la mej[?] moned[?] de "fraile" oral[?] y misas.

- Pàg. 14

[En blanc]

es saig monogràfic 500

Rec[iba] un f[uerte] abra[zo] en [?].

Adj[unto] le mand[o] un[a] copi[a] de la carta [?] se[?] del [?] [?], por si [?] hay algu[na] pega.

El q[ue] suscrib[e]

Expone: Siendo las dan[zas] de los Coss[iers] de Al[gaida] las más típic[as] y anti[guas] de Mallor[ca] junto con el clásico bolero mallorquin (acom[pañados] cast[añuelas] y guitarras) forman un conj[unto] maravill[oso] y único

Revers

en toda Mallorca siendo aplaudidos y filmados? por los numerosos espectadores, lo cual dice mucho a favor de las danzas.

2º Los locales reúnen cond[iciones] envidiables. El bar 'Van-Bar' a pleno "comfort". El espacio patio de las exhibicio[nes] convert[ido] en un art parke, donde pueden presenciar las danzas más de 2.000 personas en cada turno. Todos los locales ?? 'adock'.

Pueden aparcar más de 200 coches y autocares x pasan lo junto a los locales y carretera.

Debido a las ventajas y provecho q todos podemos sacar.

Solicito: a la disg (distinguida?) Jun[ta] de Fom[ento] que tenga la bondad de cons[iderar] estudio dete[nidamente] de poner tiket tiket tiket obligat[orio] en la a las Agencias y asi para la

- Doc 3.

pasen las danzas de los Coss[iers] lo cual será una fuente de ingresos para el Fom[ento] de

Tu[rismo] y las agencias y para Esp Algaida y Mallorca. Si por fuerza mayor no fuera posible poner el tiket obligat[orio] a todas las agencias solicito por lo menos se mande a las agencias una circular acons[ejando] animando tenga[n] tiket de facul[?] para la entrada de las danzas de los Coss[iers]. Hay varios Varios centros q[ue] esperan la orden de Fom[ento] de Turismo para poner el faculta-tiket.

Deseando y esten vot[?] a favor - Las [?] se daran mañana y tarde.

XXX no dudando del esp[?] compr[?] de la dign[a] Jun[ta] del Fo[mento] de Tur[ismo] y de las grandes vent [a]provecho para todos, esp[?] se [?] favorable para el mayor bien del Fom[ento] de Tur[ismo] de Mallorca.

Se fir[ma] en Alg[aida] set[iembre] de 1958.

Revers

La dura[cion] me[di]a/nor[?] de los bailes será 30' m[inutos?] y la maxi[ma] 45 a 55 m[inutos]

Las exhibiciones se daran mañana y tarde suponemos que la votacion sea a favor.

G.Van [Signatura de Guillem Vanrell]

es saig monogràfic 500

Arxius

Arxiu Digital del Municipi d'Algaida

Lomax Digital Archive

Bibliografia

ALZAGA RUIZ, Amaya (2005-2006): «El viaje a Mallorca en el siglo XIX la configuración del mito romántico y de sus itinerarios artísticos» a *Localización: Espacio, tiempo y forma. Sèrie VII. Núm 18-19*, p. 163-193.

CIRER COSTA, Joan Carles (2004): *De la fonda a l'hotel: la gènesi d'una economia turística*. Palma: Documenta Balear.

JANER TORRENS, Antoni (2021, 2 d'octubre): «El día que el turisme temptà el dimoni» a *Ara Diumenge* [Suplement del Setmanari *Ara Balears*]. Palma, p. 2-3.

LEERSSEN, Josep (2019): *El pensament nacional a Europa. Una història cultural*. Catarroja (País Valencià): Editorial Afers.

MAS MIRALLES, Guillem; MATEU SOCIAS, Antoni (2001): *Montuïri. L'esclafit de la crispació*. Palma: Documenta Balear (La Guerra Civil a Mallorca. Poble a poble; 5).

PLANAS NOVELLA, Núria (2020): «Les guies turístiques de Mallorca des d'una perspectiva històrica» a SERRA BUSQUETS, Sebastià; MAYOL ARBONA, Gabriel (dirs.); GOMILA JUANEDA, Brígida (ed.lit.): *Turisme cultural: anàlisi, diagnòstic i perspectives de futur*. Vol 1. Palma: Conselleria de Model Econòmic, Turisme i Treball, Agència d'Estratègia Turística Illes Balears, p. 111-126.

RAMIS PUIG-GROS, Andreu (2002): *El folklore i l'etnografia a les Balears (segles XIX i XX)*. Palma: Documenta Balear (Quaderns d'Història Contemporània de les Illes Balears, núm. 38).

- (2017): *Cultura popular i nacionalisme*. Palma: Lleonard Muntaner, editor.

RAMIS PUIG-GROS, Andreu; SOCIES FIOL, Joan (2006): «El tercer centenari de Sant Marc com a

patró de Sineu. La participació dels Cossiers de Montuïri i les sortides fora de la vila» a MAYOL ARBONA, Gabriel; MIRALLES MONSERRAT, Joan (curs.): *Montuïri: Patrimoni festes. Segones jornades d'estudis locals*. Palma: Ajuntament de Montuïri, p. 111-127.

SAND, George (1997): *Un invierno en Mallorca*. Palma: José J. de Olañeta, editor.

SANTANA MORRO, Manel (2020): *El primer franquisme a Mallorca (1939-1959): societat i cultura*. Palma: Documenta Balear (Quaderns d'Història Contemporània de les Illes Balears, núm. 80).

SEGUI AZNAR, Miquel (2011): «La mirada forana. Les Illes Balears vistes pels viatgers del segle XX» a RIERA, Carme (dir.); GARAU, Lucía (cord.): *La mirada forana: les illes Balears vistes pels viatgers* Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, p. 44-57.

SOCIES FIOL, Joan; MAYOL ARBONA, Gabriel (2017): «El segle XX: de la decadència a l'esplendor dels cossiers» a RAMIS PUIG-GROS, Andreu (dir.): *El Patrimoni Immaterial. Entre la revisió i la descoberta. XXXIV Jornades d'Estudis Històrics Locals*. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, p 229-245.

TOMÀS RAMIS, Pau (2001): *Els mallorquins a l'olimpiada que no fou. Expedició a l'Olimpíada Popular de Barcelona, 1936*. Paterna (País Valencià): Galés edicions.

VIVES REUS, Antoni (2005). *Història del Foment del Turisme de Mallorca: 1905-2005*. Palma: Foment del Turisme de Mallorca.

Hemerografia

Bona Pau (Montuïri)

Es Saig (Algaida)

Webgrafia

www.bisbatdemallorca.org

www.diariodemallorca.es

es saig monogràfic 500

50 ANYS

FOTO: JERÒNIA POU